

MEZIGENERAČNÍ UČENÍ V RÁMCI PROGRAMŮ A KURZŮ NEFORMÁLNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ PRO DĚTI, RODIČE A PRARODIČE

CROSS-GENERATIONAL LEARNING IN PROGRAMMES AND COURSES OF NON-FORMAL EDUCATION FOR CHILDREN, PARENTS AND GRANDPARENTS

MILADA RABUŠICOVÁ, MARKÉTA KLUSÁČKOVÁ,
LENKA KAMANOVÁ

Abstrakt

Príspevok najprve ve stručnosti představuje koncept mezigeneračního učení a dále je zaměřen na mapování nabídky kurzů a programů neformálního vzdělávání, které mohou představovat pro členy rodin různých generací příležitost vzájemně se učit. Vytvořený přehled je odrazovým můstkem k dalšímu detailnějšímu zkoumání toho, do jaké míry, jakým způsobem a kým jsou tyto kurzy využívány, jakou mají účastníci těchto kurzů motivaci k účasti, jak účastníci těchto kurzů hodnotí jejich přínos a zda vůbec vnímají tyto aktivity jako součást svého učení. Tento detailnější vhled je založen na zúčastněném pozorování a dotazování uskutečněném ve vybraných kurzech, jež bude sloužit k následné realizaci dotazníkového šetření mezi účastníky kurzů a programů neformálního vzdělávání.

Klíčová slova

učení, mezigenerační učení, rodina, mezigenerační programy, kurzy neformálního vzdělávání

Abstract

The paper is one of the first outputs of a research project called "Cross-generational Learning: Children, Parents and Grandparents in Non-formal Education and Informal Learning". It opens with a brief account of the concept of cross-generational learning and then moves on to map the offer of courses and programmes of non-formal learning presenting an opportunity for members of families belonging to different generations to learn from one another. This outline is used as a starting point for further analysis of to which extent, in which ways and by whom these courses are attended, which is the participants' motivation for enrolment, how they view their benefits and whether at all they perceive these activities as a part of their learning. These more detailed insights are based on participant observation and questioning undertaken in selected courses to be used for subsequent implementation of a questionnaire survey among participants of courses and programmes of non-formal education.

Keywords

cross-generational learning, relations within family, non-formal education, informal learning

Co je to mezigenerační učení?

Mezigenerační učení¹ je předmětem zájmu tzv. mezigeneračních studií (intergenerational studies), jejichž rozvoj je v současnosti patrný zejména v zahraničí. Jde o koncept, jenž je chápán jako „soubor teoretických, výzkumných a aplikačních znalostí a aktivit, které jsou zaměřeny na vytváření přínosů z mezigeneračních interakcí. Jedná se o setkávání a výměny mezi lidmi z různých generací“ (Sanchéz 2006, s. 107). EAGLE² (Hatton Yeo, 2008, s. 3, Fischer, 2008) definuje mezigenerační učení jako „proces, jehož prostřednictvím jedinci všeho věku získávají dovednosti a znalosti, ale také postoje a hodnoty, a to z každodenních zkušeností, ze všech dostupných zdrojů a všemi způsoby v jejich vlastních, žitých světech“. Jak je zřejmé, mezigenerační učení se vymezuje velmi široce.

Detailněji můžeme o mezigeneračním učení uvažovat v různých obecnějších kategoriích učení. Z hlediska záměrného či nezáměrného učení může spadat do obou kategorií, to znamená, že může vést jak k cílenému získávání dovedností, návyků, postojů a motivací (Nakonečný, 2003), tak v širokém slova smyslu k aktivnímu zvládnání životních podmínek a orientaci v životních situacích (Čáp, 2001, 1993). Předpokládá se ovšem, že při zkoumání mezigeneračního učení se bude pozornost věnovat především onomu nezáměrnému učení v širších souvislostech.

O mezigeneračním učení můžeme dále uvažovat v dichotomii vědomého či nevědomého učení (Průcha, 2005). Také v tomto případě může být ve hře obojí, jak vědomé, tak nevědomé učení. Při zkoumání procesů a podmínek mezigeneračního učení je ale samozřejmě obtížné rozpoznat nevědomé učení jinak než prostřednictvím zpětné identifikace, a to s jistou mírou subjektivit.

Z hlediska druhů učení, jak je ze zahraniční literatury přebírá Průcha (2005), tedy senzomotorické, verbálně kognitivní a sociální učení, je v mezigeneračním učení opět třeba počítat se všemi těmito druhy. Samozřejmě s různým akcentem, v různém směru a v různé intenzitě. Z hlediska našeho výzkumu je nejzajímavější poslední z nich, tedy sociální učení, protože to zdaleka není pokryto systematickými příležitostmi, které poskytuje formální (školní) vzdělávání. Rodina a rodinné prostředí je tím místem, které sociálnímu učení přeje nejvíce, neboť se v něm osvojují systémy hodnot, norem, postojů, dovednosti komunikovat a jednat v pracovních, rodinných a jiných skupinách a prostředích (Kamanová, 2009).

¹ Tento příspěvek je jedním z prvních výstupů výzkumného projektu „Mezigenerační učení: děti, rodiče a prarodiče v neformálním vzdělávání a v informálním učení“ č. 406/09/0427, jenž je podporován Grantovou agenturou České republiky.

² European approaches to inter-generational lifelong learning.

V novější terminologii operující s pojmy celoživotního a všeživotního učení spadá mezigenerační učení jednoznačně do obou kategorií. Uskutečňuje se nejen po celý život, ve všech jeho fázích (celoživotní), ale také ve všech oblastech života, v celé jeho šíři (všeživotní). Pro mezigenerační učení jsou oba pojmy zastřešující, a jak uvidíme dále, z jejich definování vyplývají také hlavní argumenty, proč je užitečné se mezigeneračnímu učení věnovat a vytvářet příležitosti k jeho rozvíjení.

A konečně se dotkneme vztahu mezigeneračního učení a trichotomie formální vzdělávání, neformální vzdělávání a informální učení. Mezigenerační učení se v tomto případě spojuje především s neformálním a informálním učáním.³ Neformálním mezigeneračním učáním máme na mysli společnou účast dětí a rodičů (prarodičů) v různých kurzech a programech neformálního vzdělávání, jako jsou např. počítačové kurzy pro seniory vedené žáky základních škol, společné dílny pro rodiče (prarodiče) a děti v oblasti estetických činností, poznávací víkendy pro rodiče (prarodiče) a děti apod. Tyto aktivity, i když ne v příliš velkém rozsahu, nabízejí některé školy, zejména tzv. komunitní školy, centra volného času, různé neziskové organizace a občanská sdružení. Informálním mezigeneračním učáním máme na mysli společné činnosti dětí a rodičů (prarodičů), jež si rodina organizuje sama bez účasti dalších subjektů a jež jsou zaměřeny na učení v širokém slova smyslu, jako je společné čtení, sledování vzdělávacích programů v televizi, společné návštěvy kulturních či poznávacích akcí.

Shrneme-li místo mezigeneračního učení v rámci obvyklých kategorií učení, můžeme konstatovat, že se jedná jak o učení záměrné, tak nezáměrné, jak vědomé, tak nevědomé, dále senzomotorické, verbálně kognitivní či sociální učení, celoživotní a všeživotní, převážně neformální a informální. Co je tedy jeho základním distinktivním znakem?

Základním distinktivním znakem oproti jiným typům učení je jen jeho zaměřenost na účastníky učení z různých generací. Mohou to být jak dvě generace jdoucí za sebou, tak generace ob jednu. Je patrné (Cherri, 2008; Kamanová, 2009), že výzkumnou pozornost si získávají častěji témata mezigeneračních přenosů ob generací, tedy mezi prarodiči a jejich vnuky. To je s největší pravděpodobností vyvoláno současným obecným zájmem o tématu spojená se stárnutím populace, se snahou o integraci (sociální inkluzi) starší generace a s hledáním cest, jak této generaci pomoci s jejich aktivním životem, respektive aktivním stárnutím. O mezigeneračním učení lze samozřejmě uvažovat nejen v souvislosti s rodinou, tedy s přenosy mezi genera-

³ Samozřejmě daly by se nalézt i příklady rodinného mezigeneračního přenosu v rámci formálního vzdělávání, jak zábavně ukazuje např. známý český film *Marečku, podejte mi pero*.

cemi jedné rodiny, ale také mezi generacemi obecně. V takovém případě by bylo možné hovořit o mezigeneračním učení např. ve škole, neboť tam jsou také přítomny minimálně dvě různé generace. Dokonce je možné přijmout i to, že učení je obousměrné, tedy nejen směrem od učitele k žákům, ale i obráceně. Nicméně nás v našem výzkumném projektu zajímá vedle mezigeneračního učení v rámci neformálního vzdělávání především informální mezigenerační učení v rodině. Argumenty, proč je tomu tak, představujeme v následující části tohoto textu.

Co vyvolalo zájem o rozvíjení a podporu mezigeneračního učení?

U zrodu zájmu o téma mezigeneračního učení stály především dva impulzy: proměny tradiční rodiny a z toho vyplývající konsekvence a proměny širšího společenského kontextu charakteristické přechodem ke společnosti vědění s konsekventním požadavkem celoživotního (a všeživotního) učení.

Proměny rodiny v souvislosti s mezigeneračním učáním

Hovoří se o tom, že „klesla dominantní role rodičů vzhledem ke generačnímu rozvrstvení a klesla také jejich role v transmisi, ovšem zvýšila se vzájemná mezigenerační transmise. Transmise nesměřuje jen od rodičů k dětem, ale také od dětí směrem k rodičům“ (Kamanová, 2009, s. 15). Vzhledem ke stárnutí populace se v rodinách tento přenos rozšiřuje také na generaci prarodičů, a to i přesto, že obvykle všechny tři generace nežijí ve společné domácnosti. Ukazuje se totiž, že společná domácnost není nejen nutným, ale mnohdy ani žádoucím předpokladem mezigeneračního přenosu obecně a mezigeneračního učení zvláště. Jak ukázala Kamanová (2009) na příkladu mezigeneračního učení dcer a matek, mnohdy to, že ženy nežijí ve společné domácnosti, je pro mezigenerační učení výhodou. Mezigeneračním učáním v kontextu rodinného života tedy máme na mysli jevy a procesy, které napomáhají obousměrnému (vzájemnému) přenosu poznatků, zkušeností a postojů v rodině. Jedná se o součást sociálního učení uskutečňovaného v konkrétních situacích rodinného života, v interakcích a společných činnostech zúčastněných generací (dětí, rodičů, prarodičů). Sociální učení, jak známo, nabývá různých podob. Z nich se soustředujeme právě na společné činnosti v rodině, které dávají příležitost učit se všem zúčastněným.

Proměny směrem ke společnosti vědění, celoživotní učení a mezigenerační učení

„Společnost vědění“ je v současné době shrnujícím vyjádřením změn dotýkajících se všech oblastí našeho života. Jejím charakteristickým rysem je, že vzdělání, vědění a informace se staly klíčovými prvky jak v rozvoji jednotlivce, tak v rozvoji společnosti samotné. Dalším atributem současných společností je jejich dynamičnost, to znamená, že i vzdělání a učení musejí být dynamické, kontinuální a dlouhodobé (Rabušicová, Rabušic, 2008). Navíc, že v životních trajektoriích lidí dochází k permanentní interakci mezi světy vzdělávání, učení, práce a osobního života. Logicky se s konceptem společnosti vědění objevil koncept celoživotního učení, které se stává imanentní vlastností současného života ve 21. století. Právě onen důraz na dynamičnost, kontinuálnost, dlouhodobost a propojenost jednotlivých oblastí našeho života otevírá prostor pro mezigenerační učení, neboť není možné očekávat, že vše potřebné se jednou provždy naučíme ve škole.

Proměny rodiny a společenské změny vedoucí k celoživotnímu učení se spolu potkávají v mezigeneračním učení v rodině. „Pokud chápeme lidské učení jako nekončící proces, který nepřetržitě doprovází lidské žití, můžeme říci, že rodina je místem, kde jsme se mnohému naučili, učíme a ještě naučíme. Učení v rodině trvá mnohem delší dobu a má větší vliv než jiné formy učení. Učení v rodině se neomezuje jen na určité věkové údobí, i když je zřejmé, že v každé vývojové etapě se učíme jiným způsobem, rozdílným věcem a také jinak přijímáme to, co se učíme,“ konstatuje Kamanová (2009, s. 26). Z uvedeného mimo jiné vyplývá, že mezigenerační učení v rodině prochází mnoha změnami souvisejícími s věkem členů rodiny, s jejich postupným osamostatňováním a zráním, se vzájemnými vztahy a s tématy, která jsou pro rodinu a její členy v konkrétních životních fázích dominantní. Cherri (2008) přirovnává rodinu k učící se organizaci. Pro učící se organizaci je podstatná kultura silného sdílení a učení se mezi osazenstvem. Učení je vnímáno jako přirozený a nepřetržitý proces. Čím je kultura sdílení a učení větší, tím úspěšnější je daná organizace. Podle Cherriho (2008) lze rodinu považovat za učící se organizaci, v níž se její členové neustále učí a kde velká míra kultury sdílení a učení pozitivně ovlivňuje pevnost a sílu vztahů v rodině.

Nabízí se, že mezigenerační učení může přinést zcela nový pohled na rodinu, který by snad mohl fungovat jako jistá protiváha k v současnosti často popisovaným neblahým procesům oslabování rodiny. Jestliže se členové rodiny mezi sebou učí, přitom netrvalí na dominanci jedněch nad druhými, jestliže si předávají svoje vědomosti a zkušenosti, a to oběma směry, potom se obohacují navzájem a posilují soudržnost rodiny jako takové.

Všechny výše zmíněné procesy vedly k rozšíření zájmu o mezigenerační učení, který je možno zaznamenat od počátku 70. let minulého století. Po-

stupně se vyprofilovaly dvě hlavní výzkumné oblasti mezigeneračního učení, a to v rovině informálního učení v rodině a v rovině neformálního učení v mezigeneračních programech a v kurzech neformálního vzdělávání. V případě mezigeneračních programů a kurzů neformálního vzdělávání se sleduje jak učení mezi generacemi jedné rodiny, tak také učení mezi generacemi, jež nejsou součástí jedné konkrétní rodiny. Téma mezigeneračního učení v rodině je pak zaměřeno výlučně na generace v jedné rodině.

Je však třeba konstatovat, že zájem o téma mezigeneračního učení zdaleka není univerzálně rozšířen. Jsou země, které se tématu věnují po stránce teoretické a aplikační již několik desetiletí. Z mimoevropské oblasti je to hlavně USA, v Evropě se pak jedná zejména o Velkou Británii, Německo, Nizozemsko, Švédsko a Španělsko (Sanchéz, 2006). Dle evropského průzkumu (Hatton-Yeo, 2008) je oblast mezigeneračního učení nejvíce rozvíjena ve Velké Británii a v Německu. V těchto zemích se dokonce podpora rozvoje mezigeneračních programů a výzkumů mezigeneračního učení stala také politickou prioritou (Fischer, 2008).

Česká republika mezi tyto země zatím nepatří. Vycházíme-li z u nás publikované literatury, dospějeme k závěru, že mezigenerační studia jsou pro naše prostředí oborem novým, teoreticky a výzkumně dosud nerozvíjeným. Poněkud jiná, a lepší, je u nás situace v oblasti realizace kurzů neformálního vzdělávání a mezigeneračních programů, tedy konkrétních aplikačních aktivit v rámci mezigeneračních studií. O nich, o jejich rozšíření a zaměření, je následující část tohoto příspěvku.

Mezigenerační učení v rámci mezigeneračních programů a kurzů neformálního vzdělávání

Jak jsme uvedly výše, mezigenerační učení může probíhat na různých místech – na pracovišti, v rodině, ve škole apod. My se ale nyní soustředíme na mezigenerační učení v rámci programů a kurzů neformálního vzdělávání. V zásadě můžeme hovořit o dvou typech takových programů a kurzů: o kurzech neformálního vzdělávání a o mezigeneračních programech.

Jak známo, kurzy neformálního vzdělávání nejsou zřizovány za účelem dosažení stupně vzdělání. Jsou realizovány různými subjekty, jako jsou vzdělávací agentury, firmy, školy, centra volného času či neziskové organizace a aktuálně se jejich nabídka neustále zvyšuje. V těchto kurzech je vzdělávací proces strukturovaný, má předem vymezené cíle a probíhá pod vedením lektora (Knotová, 2006). Je současně charakteristický vysokou flexibilitou, s níž reaguje na vzdělávací potřeby lidí. Jak uvádí Novotný (2009), možnost zapojit se do kurzů neformálního vzdělávání využívají především dospělí, pro které jsou aktivity institucí neformálního vzdělávání alternativou ná-

vratu do školy (tzn. formálního vzdělávacího systému) na jedné straně, na straně druhé jsou alternativou k nahodilému sbírání zkušeností (tzn. informálnímu učení).

V kurzech neformálního vzdělávání probíhá mezigenerační učení implicitně, neboť nejsou provozovány přímo za účelem učení mezi generacemi, ale jsou zacíleny k nějakému konkrétnímu tématu, jež je předmětem zájmu účastníků. V kurzech neformálního vzdělávání tedy nejde primárně o vytváření situací mezigeneračního učení, ale cíle směřují k neformálnímu vzdělávání – naučit se cizí jazyk, tanec, batikovat apod. Přítomnost více generací však může tvořit jakousi „přidanou hodnotu“ těchto kurzů vedoucí sekundárně k mezigeneračnímu učení.

V případě mezigeneračních programů je mezigenerační učení explicitní, neboť jsou to aktivity přímo k tomuto učení zacílené. V zahraničí se právě tyto programy výrazně rozvíjejí. Jsou chápány jako „sociální prostředky, jež tvoří cílevědomé a trvající výměny zdrojů a učení mezi staršími a mladšími generacemi“ (International Consortium of Intergenerational Program). Vznikají jednak „za účelem redukování stereotypů mladých a starších a proto, aby se mohlo zvyšovat vzájemné porozumění a důvěra mezi mladšími a staršími generacemi“ (Cherri, 2008, s. 10). Jednak „nabízejí mechanismy, díky kterým osoby rozdílných generací cílevědomě spolupracují, aby podpořily a rozvíjely sebe navzájem“ (Newmanová, 1989). Podobně The National Council on Aging (Newmanová, 1993) vymezuje mezigenerační programy jako aktivity, při nichž dochází ke zvyšování spolupráce a výměnám mezi dvěma různými generacemi. Jedná se tedy o cílené vytváření situací pro mezigenerační učení, přičemž důležitá je vzájemnost interakcí, nejen jednosměrný přenos (Loewen, 1996). Mezigenerační programy podporují mezigenerační přenosy a jsou prostředkem k zefektivnění zisku právě z tohoto mezigeneračního přenosu. Jsou postaveny na předpokladu, že lidské učení je celoživotním procesem (Loewen, 1996; Fischer, 2008).

Nabídka kurzů neformálního vzdělávání a mezigeneračních programů: brněnský příklad

V této části našeho příspěvku se zaměřujeme na mapování nabídky kurzů neformálního vzdělávání a mezigeneračních programů, ve kterých se setkává více generací (děti, rodiče a prarodiče). Soustředíme se nejen na kurzy a programy, kterých se účastní více generací z jedné rodiny, ale také na kurzy a programy, v nichž se setkávají lidé různého věku bez rodinných vazeb. Všechny by však mohly představovat pro různé generace příležitost vzájemně se učit.

Metoda vyhledávání kurzů

Pro vyhledávání jsme zvolily kurzy a programy, které probíhají na území Brna-města, tedy velkého sídla (450 tisíc obyvatel) s relativně bohatým a pestrým kulturním, sociálním a vzdělávacím životem. První otázkou bylo, zda takové vícegenerační kurzy a programy vůbec existují, dalšími pak byly specifické otázky týkající se poskytovatelích, tematickém zaměření, délce – době trvání, cílových skupinách, tedy komu jsou určeny, jejich případné periodicitě (frekvenci) a ceně, tedy finanční dostupnosti.

Postupovaly jsme způsobem ověřeným v dřívějším výzkumu o vzdělávání dospělých, jehož jednou částí bylo také vyhledávání vzdělávacích kurzů spadajících do kategorie neformálního vzdělávání (Zounek, Novotný, Knotová, Čiháček, 2006).

Prvním krokem bylo vyhledávání slovních spojení, jako „mezigenerační kurz“, „mezigenerační program“, „mezigenerační vztahy“, „dítě učí rodiče“, „učíme se spolu“, „rodič a dítě“, „dítě a prarodiče program“ apod. pomocí portálů (Google.cz, Seznam.cz a Centrum.cz). Jako relevantní se ukázalo pouze několik málo odkazů, a to na základě slovního spojení „mezigenerační program“, „mezigenerační kurz“ a „dítě a prarodiče program“. Tyto relevantní odkazy jsme omezily na lokalitu Brno, čímž se výběr odkazů dále zúžil. Tato cesta se však ukázala jako ne příliš účinná.

Druhý krok ve vyhledávání jsme odvodily od potenciálních poskytovatelů, tedy mateřských, základních a středních škol, dále domů dětí a mládeže a center volného času, a také center pro rodinu. Na internetových stránkách těchto institucí se mezigenerační kurzy a programy objevovaly nejčastěji pod odkazy „zájmová činnost“, „kroužky“, „informace pro rodiče“, „kurzy“, „pro veřejnost“, „nadstandardní činnost“ apod. Kritériem výběru jednotlivých kurzů jako mezigeneračních byla informace a tom, komu je kurz určen, kdo se kurzu může zúčastnit. Vzhledem k tomu, že se zde objevila velká variabilita cílových skupin, pojednáváme detailněji o tomto hlavním kritériu výběru v následující části o výsledcích.

Na základě výše uvedeného metodologického postupu jsme našly celkem 356 kurzů a programů, ve kterých se předpokládá setkávání více generací a potenciálně tak mohou být místy mezigeneračního učení.

Poskytovatelé vícegeneračních kurzů a programů

Poskytovatele kurzů a programů jsme rozdělily do sedmi skupin podle jejich obecné charakteristiky, a to na: střediska volného času (např. Lampa), domy dětí a mládeže (např. Domino), školská zařízení (např. mateřská škola), tematicky orientované organizace (např. Centrum pro rodinu a sociální péči),

občanská sdružení (např. Centrum tvořivosti), další vzdělávací instituce (např. Serafin) a kulturní organizace (např. Národní divadlo Brno). Následující tabulka č. 1 uvádí počty nabízených kurzů a programů.

Tabulka č. 1: **Počty kurzů a programů podle poskytovatelů**

Poskytovatel	Počet kurzů/programů
Střediska volného času	172
Domy dětí a mládeže	117
Školská zařízení	30
Tematicky orientované organizace	17
Občanská sdružení	9
Další vzdělávací instituce	9
Kulturní organizace	2
Celkem	356

Nejvíce kurzů a programů, kde je možné setkávání více generací, nabízejí střediska volného času. Celkem jsme jich našly 172, což je 48 % ze všech nalezených kurzů. Dalšími významnými poskytovateli mezigeneračních kurzů a programů jsou domy dětí a mládeže se 117 kurzy a programy. Tyto dvě skupiny poskytovatelů nabízí dohromady přes 81 % ze všech vyhledaných kurzů. Nejméně takových kurzů a programů poskytují kulturní organizace, u nichž je zřejmě tento typ aktivit spíše jen vedlejší doplňkovou činností k jejich původnímu kulturnímu poslání. Například Brněnská filharmonie nabízí rodinné abonmá.

Tematické zaměření kurzů a programů

Na základě názvů jednotlivých kurzů a programů a jejich případné specifikace dostupné na internetu jsme identifikovaly devět tematických typů. Nejvíce se poskytovatelé zaměřovali na výtvarné a rukodělné činnosti (např. kreslení, keramika, pletení košíků), a to v počtu 112. Druhým nejpočetnějším tematickým typem jsou kurzy a programy tělovýchovné v počtu 84. Spadají sem kurzy cvičení, jóga a sport obecně. Následují kurzy a programy spadající pod typ hudebně dramatický, které jsou zastoupeny v počtu 51. Jejich náplní je například divadlo, zpěv, tanec apod. Také společenskovední typ má početné zastoupení: do takto zaměřených 46 kurzů a programů patří např. jazykové kurzy, programy orientované na trávení společného času, stolní hry apod. Ostatní tematické typy jsou zastoupeny v menším počtu, jak ukazuje tabulka č. 2.

Tabulka č. 2: **Tematické zaměření kurzů a programů**

Tematické zaměření	Počet
Výtvarné a rukodělné	112
Tělovýchovné	84
Hudebně dramatické	51
Společenskovední	46
Zájemové pro matky s dětmi (0 – max. předškolní věk)	35
Pobytové	10
Různé (příležitostné, většinou jednodenní akce pořádané školskými zařízeními)	7
Věda a technika	7
Přírodověda	4
Celkem	356

Žádný z poskytovatelů nenabízí všechny tematické typy, přičemž nejpestřejší nabídka je realizována v domech dětí a mládeže, střediscích volného času a ve školských zařízeních. Ostatní poskytovatelé se orientují jen na některé tematické typy kurzů a programů podle svého zaměření. Z tohoto důvodu jsme do následující tabulky č. 3 vybraly pouze údaje týkající se tří poskytovatelů s nejširší nabídkou.

Tabulka č. 3: **Tematické zaměření kurzů a programů podle poskytovatelů**

Poskytovatel	Hudebně dramatický	Zájemové pro matky s dětmi	Pobytové	Přírodověda	Různé	Společenskovední	Tělovýchovné	Věda a technika	Výtvarné a rukodělné
Domy dětí a mládeže	10	7	7	2	0	20	22	0	49
Střediska volného času	39	28	0	2	0	15	55	3	30
Školská zařízení	1	0	1	0	6	2	3	3	14

Je logické, že ti, kteří nabízejí nejvíce tematických typů kurzů a programů, jsou současně největšími poskytovateli mezigeneračních kurzů a programů. Konkrétně např. střediska volného času realizují nejvíce kurzů a programů tělovýchovného typu (např. Jóga pro celou rodinu, Billiard hockey – šprtec, Aerobik), hudebně dramatické kurzy a programy (např. Round dance, Community Dancers Squar dance, Bells) a kurzy a programy výtvarné a rukodělné (např. Malování mandal, Kurz patchworku, šití pro začátečníky, Klub přátel keramiky). Druhými největšími poskytovateli a zároveň také poskyto-

vatelí s nejširší tematickou nabídkou kurzů a programů jsou domy dětí a mládeže. Nejčastěji se zaměřují na výtvarné a rukodělné kurzy a programy (např. Točení na hrnčířském kruhu, Tiffany – skleněné vitráže, Šperkařství), dále na tělovýchovné kurzy a programy (např. Country tanec, Jóga, Cvičení na velkých míčích) a také na kurzy a programy společenskovední (např. Klub deskových her, Warzone, Angličtina).

Délka (doba trvání) kurzů a programů

Doba trvání jednotlivých kurzů a programů byla na webových stránkách prezentována velice různorodě (např. 10 kurzů, 18 hodin, 3 dny). Proto jsme dobu jejich trvání kategorizovaly do čtyř skupin: kurzy a programy, které trvaly do 30 hodin, kurzy a programy trvající jeden až tři dny, týdenní kurzy a kurzy probíhající celý rok, a to jak školní, tak kalendářní. Ve čtyřech případech nebyla délka kurzu nebo programu uvedena, proto se v tabulce č. 4 a 5 objevuje také kategorie „neuvedeno“.

Tabulka č. 4: Doba trvání kurzů a programů podle poskytovatele

Poskytovatel	do 30 hodin	1–3 dny	Týden	Rok (školní, kalendářní) ⁴	Neuvedeno
Domy dětí a mládeže	4	14	7	91	1
Kulturní organizace	2	0	0	0	0
Občanská sdružení	0	1	0	8	0
Střediska volného času	0	0	0	172	0
Tematicky orientované organizace	4	0	3	10	0
Další vzdělávací instituce	0	9	0	0	0
Školská zařízení	1	12	1	13	3
Celkem	11	36	11	294	4

Jak je z tabulky č. 4 vidět, nejvíce vícegeneračních kurzů a programů je realizováno v délce jednoho roku (v převážné většině se jednalo o školní rok). Je to téměř 83 % z celkového počtu všech nalezených. Domy dětí a mládeže, stejně jako školská zařízení realizují kurzy a programy spadající do všech kategorií délky. Oproti tomu kulturní organizace, střediska volného času a další vzdělávací instituce mají nastaven jen jeden časový model. Kulturní

⁴ Kromě šesti kurzů a programů spadajících pod tematicky orientované organizace se jedná o trvání v délce školního roku.

organizace realizují kurzy a programy v délce do třiceti hodin, střediska volného času se zaměřují na kurzy a programy v délce školního roku a další vzdělávací instituce nabízejí kurzy a programy v délce jednoho až tří dnů.

Z hlediska tematických typů kurzů a programů jsou ve všech kategoriích délky realizovány pouze společenskovědní kurzy a programy, zatímco v délce jednoho roku jsou nabízeny všechny tematické typy kurzů a programů. S výjimkou jednoho jsou všechny kurzy nebo programy trvající jeden týden pobytové (např. Mezigenerační pobyty, Země děda Praděda, Broučci).

Frekvence kurzů a programů

Také u frekvence jednotlivých kurzů a programů se objevuje velká variabilita: konají se jednorázově, 1x týdně, 2 x týdně, 1 x měsíčně, 2 x měsíčně, 2 x ročně, individuálně, nepravidelně. S tím je spojeno to, že někteří poskytovatelé nabízejí frekvenci, která je typická pouze pro ně a u jiných poskytovatelů se nevyskytuje. Jedná se např. o frekvenci dvakrát ročně, což je frekvence jednoho z kurzů, který poskytuje školské zařízení, nebo o frekvenci dvakrát týdně, kterou nabízí u čtyř kurzů domy dětí a mládeže. Nejvíce kurzů a programů probíhá jednou týdně – celkem se jedná o 270 kurzů, což je 76 % ze všech nalezených. V této frekvenci realizují kurzy všichni poskytovatelé s výjimkou kulturních organizací a dalších vzdělávacích institucí. Tyto dva typy poskytovatelů nabízejí kurzy a programy pouze nepravidelně. Nepravidelný průběh kurzů a programů poskytují také téměř všechna zařízení až na občanská sdružení a střediska volného času. U středisek volného času se objevují pouze kurzy a programy probíhající jednou týdně.

Z hlediska tematického zaměření kurzů a programů nelze ve frekvenci jejich konání vypořádat žádnou pravidelnost. Prakticky všechny probíhají v různých frekvencích od jednorázového konání až po pravidelnost týdenní, měsíční či roční.

Cílové skupiny

Jak jsme již uvedly, základním předpokladem, z něhož jsme při vyhledávání vícegeneračních kurzů a programů vycházely, byla zaměřenost na účastníky z různých generací. Zaměřenost na tuto skupinu účastníků jsme odvozily z informací, které organizátoři uváděli na svých webových stránkách, to znamená: komu je kurz určen, kdo se může kurzu zúčastnit, pro jaké věkové skupiny je kurz otevřen, jaké jsou cílové skupiny daného kurzu apod. Většinou byly u každého kurzu uvedeny žádoucí věkové hranice případných účastníků. Například byla uvedena věková hranice „od 15, respektive od 18 nahoru“, kde se předpokládá, že se může zúčastnit kdokoliv starší 15 ne-

bo 18 let, a bude se tedy jednat o kurz nebo program pro mládež a dospělé více generací. Nebo jsme pracovaly s vymezením kojenci a předškoláci (od 0 do 5 let), děti mladšího školního věku (od 5 do 10 let), děti staršího školního věku od 11 do 14 let, vždy s explicitně zmíněným doprovodem s rodiči, prarodiči nebo jinými dospělými. Dále bylo možné u některých kurzů vyhledat specifitější cílové skupiny (např. ženy, maminky s dětmi, senioři, laičkové, autistické děti apod.). Objevují se také méně specifické cílové skupiny jako veřejnost či věkově neomezeno. Všechny tyto věkové kategorie jsme do mezigeneračních kurzů zařadily, neboť nás apriori informovaly o možném setkávání více generací.

Při vyhledávání jsme narazily na některé kurzy a programy, u kterých nebylo z internetových informací jasné, zda se opravdu jedná o kurzy, které jsou otevřené pro více generací. Proto jsme kontaktovaly jejich poskytovatele. Na základě takto získaných bližších informací jsme dospěly ke zjištění, že i když je kurz nebo program otevřený více věkovým skupinám, tak je možné, že se do něj hlásí v převážné míře pouze jedna věková kategorie nebo se jednotlivé věkové skupiny uvnitř kurzu diferencují do podskupin podle věku. Také se objevila varianta, že jednoho cyklu kurzu nebo programu se účastní tři různé generace – dětí, rodičů a prarodičů, avšak v dalším cyklu téhož kurzu nebo programu se účastní pouze jedna věková kategorie, tedy jedna generace (např. rodiče ve věku 37–40 let). Pro naše plánované dotazníkové oslovování účastníků těchto kurzů, jež má být obsahem další fáze výzkumu, bude tedy nutné znovu kontaktovat poskytovatele a ujišťovat se, že se jedná nejen o nabídku pro účastníky z více generací, ale že tato nabídka je skutečně realizována.

Cena kurzů a programů

Jak již bylo řečeno, jednotlivé kurzy a programy probíhají v různé délce, v různé frekvenci, navíc s různou náročností na jejich realizaci (potřebné vybavení, materiál, školitelé, místo konání). Z těchto důvodů bylo porovnávání cen obtížné.

Jako jediné srovnatelné se zdají být kurzy a programy, které probíhají v délce jednoho roku (školního i kalendářního) a zároveň ve frekvenci jednou týdně. Takových kurzů a programů jsme našly celkem 260. Ukázalo se, že jejich finanční náročnost je opravdu velmi rozdílná: od 50 až po 3720 Kč za rok.

Tabulka č. 5 ukazuje nabídku čtyř poskytovatelů, těch, kteří realizují kurzy a programy v délce jednoho roku a zároveň s frekvencí jednou týdně. Průměrné ceny jejich kurzů a programů se pohybují od 1200 do 1535 Kč. V průměru nejdražší kurzy a programy nabízejí domy dětí a mládeže, naopak nejlevnější kurzy a programy nabízejí tematicky orientované organizace.

Tabulka č. 5: **Průměrná cena kurzů a programů podle poskytovatele**

Poskytovatel	Průměrná cena v Kč
Domy dětí a mládeže	1535
Občanská sdružení	1463
Střediska volného času	1394
Tematicky orientované organizace	1200

Podíváme-li se na ceny kurzů a programů podle jejich tematického zaměření, zjistíme, že rozdíly jsou ještě markantnější. Porovnávaly jsme sedm tematických typů kurzů a programů (tabulka č. 6), které probíhají po celý rok ve frekvenci jednou týdně. Jejich průměrné ceny se pohybují od 50 Kč až po 2008 Kč.

Tabulka č. 6: **Průměrná cena kurzů a programů podle tematického zaměření**

Tematické zaměření	Průměrná cena v Kč
Výtvarné a rukodělné	2008
Společenskovědní	1841
Zájmové pro matky s dětmi (0 – max. předškolní věk)	1318
Tělovýchovné	1216
Hudebně dramatické	1032
Věda a technika	950
Přírodověda	50

Průměrně nejlevnější jsou kurzy a programy přírodovědné a nebo zaměřené na vědu a techniku. Naopak nejdražší jsou kurzy a programy výtvarné a rukodělné, což je dáno pravděpodobně jak jejich atraktivitou, tak náročností na materiál a vybavení.

Shrnutí

Výsledky našeho vyhledávání mezigeneračních kurzů a programů v Brně na první pohled nenasvědčují naší vstupní tezi o tom, že oblasti mezigeneračního přenosu a učení je u nás věnována zatím jen malá pozornost. Číslo 356, k němuž jsme dospěly, nás překvapilo. Stejně tak nás překvapila tematická šíře těchto kurzů, jejich časová a frekvenční variabilita, relativní finanční dostupnost i paleta poskytovatelů. Při důkladnějším dohledávání jsme však zjistily, že mnoho těchto kurzů a programů ve skutečnosti zadání – tedy cílovým skupinám více generací – v realizaci neodpovídá. Navíc, téměř žádní

poskytovatelé neprezentují tyto svoje aktivity explicitně jako příležitosti pro mezigenerační učení. Většinou jsou primárně orientovány na rodinu, na podporu jejího dobrého fungování nebo na školní výchovu ve smyslu různých aktivit typu „babička povídá dětem“. Ty kurzy, které jsou orientovány tematicky, tedy různé výtvarné dílny, dramatické kroužky či tělovýchovné programy, jsou zacíleny na danou oblast a jakoby mimochodem – implicitně – obsahují možnost setkávání více generací. Je tedy otázkou, do jaké míry lze o těchto programech a kurzech uvažovat v kategorii záměrně organizovaného mezigeneračního neformálního vzdělávání. Ukazuje se, že se spíše jedná o neformální vzdělávání, jež má pouze potenciál být platformou pro vícegenerační informální učení.

To ovšem neznamená, že nemá smysl se těmto kurzům a programům dále věnovat. Naopak, implicitní mezigenerační učení se dalo v těchto kurzech očekávat. V dalších krocích se právě o něm chceme dozvědět víc. Začneme dvěma kurzy, z nichž jeden byl výsostně zaměřen na učení se kreslit⁵, byl určen dospělým všech věkových kategorií a, jak se ukázalo, spolupráci nebo vzájemné sdílení účastníků nepředpokládal. Druhý kurz⁶ naopak jako jediný v celém souboru vyhledaných kurzů a programů explicitně zmiňoval, že se jedná o mezigenerační setkávání, sdílení a učení, tedy kurz, který měl v podání organizátorů „nahradit dnešní téměř vymizelý kontakt mezi generacemi ve vztahu k jejich zkušenostem“. U těchto dvou kurzů jsme se zaměřily na jejich účastníky, na jejich motivaci k účasti a na jejich očekávání přínosů účasti v kurzech.

Účastníci vícegeneračních kurzů

Metoda sběru dat z kurzů

Do obou zmíněných kurzů, které jsme vybraly jako ilustraci k naplňování potenciálu mezigeneračního učení, jedna ze spoluautorek tohoto příspěvku vstoupila jako skrytá zúčastněná pozorovatelka s tím, že v kurzu „Mokoša“ se díky nastavení kurzu její identita pozvolna odkrývala. Informace o průběhu kur-

⁵ Jednalo se o dvoudenní kurz kreslení „Tužka“, kde se účastníci učí kreslit pravou mozkovou hemisférou v poměru 70:30 procentům. Kurz nabízí vzdělávací organizace Serafin, která uděluje na základě účasti v kurzu osvědčení Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy. Markéta Klusáčková, spoluautorka tohoto textu, se jej zúčastnila jako skrytý zúčastněný pozorovatel spolu se svým otcem.

⁶ Jednalo se o týdenní kurz Mokoša 2009 – Mezigenerační setkání žen, který nabízí Prázdňinová škola Lipnice a který se uskutečnil na počátku července v Moravském Berouně. Jako skrytý zúčastněný pozorovatel se jej zúčastnila Markéta Klusáčková, spoluautorka tohoto textu.

zů zaznamenávala formou terénních zápisků. Dále realizovala rozhovory s organizátory kurzů a také s jejich účastníky. Tři rozhovory s účastnicemi kurzu „Mokoša“ byly uskutečněny bezprostředně po skončení kurzu, byly nahrány na diktafon a následně přepsány. Další informace byly získány později, a to pomocí e-mailové korespondence s účastnicemi.

Účastníci

Účastníků kurzu „Tužka“ bylo celkem jedenáct, z toho tři muži. Věk jednotlivých účastníků se pohyboval v rozmezí od dvaceti do šedesáti let. Bylo tu tedy možné rozlišit tři generace, i když rodič s dítětem se tu objevil pouze v jednom případě (otec a dcera). Sama lektorka nepovažuje za pozitivní, když tento kurz navštěvuje více členů rodiny, protože si do kreseb vzájemně zasahují, a to většinou kriticky. Takže rodina jako taková není podle lektorky preferovanou skupinou pro tento kurz, i když existují i výjimky.

Účastníků kurzu „Mokoša“ bylo celkem 28 ve věkovém průměru 48,5 roku a byly to samé ženy. Kurz vedlo sedm instruktorek ve věku 25 až 40 let. Vzhledem k tomu, že kurz byl inzerován jako mezigenerační, byly účastnice záměrně vybírány tak, aby byly zastoupeny všechny věkové generace. Věkové rozložení účastnic bylo následující: 20+ 4 ženy, 30+ 7 žen, 40+ 4, 50+ 7 žen, 60+ 2 ženy, 70+ 2 ženy, věk 80+ 2 ženy. Z těchto údajů je jasně patrný záměr organizátorů o mezigenerační sestavu účastníků. O rodinu se jednalo pouze v jednom případě, kdy se kurzu účastnila babička (80+), dcera (50+), vnučka (30+) a vnučka s sebou měla svoji čtyřměsíční dceru – pravnučku.

Setkání s kurzem a motivace ke účasti

Ukázalo se, že účastníci kurzů jsou většinou lidé, kteří by se dali označit jako příznivci kurzů, neboť se jich účastní opakovaně. „*Byla jsem už na dvou akcích Prázdninovky a vždy to byly skvělé akce*“ (Milena 40+), „...*ještě předtím jsem byla loni na kurzu...*“ (Martina 30+).

Objevují se v nich ale také lidé, kteří se kurzu zúčastní na základě doporučení někoho, kdo už kurzem prošel, případně na základě doporučení lektorů či instruktorů samotných. „*Teta je instruktorka, a když mi vyprávěla, jaká byla Mokoša minulý rok, tak mě to fakt nadchlo*“ (Pavla 20+).

Zaměříme-li se na motivace, proč se účastníci rozhodli zúčastnit se právě toho kterého kurzu, dojdeme ke dvěma rovinám odpovědí. Očekávání, která účastníci mají, se vztahují jednak k cílům prezentovaným organizátory kurzů (formální očekávání – např. získání či posílení nějaké dovednosti) a jednak k vnitřním potřebám každého jedince (potřeba setkat se s novými lidmi, sdílet, komunikovat, relaxovat, oprostít se od běžných starostí, inspirovat se apod.).

První rovina je tedy spojena s očekáváními přímo se vztahujícími ke kurzu, což je případ kurzu „Tužka“. V tomto kurzu se shodli všichni účastníci bez ohledu na věk a pohlaví, že přišli, aby se naučili kreslit nebo se v této dovednosti zdokonalili. Silnou motivací bylo nejspíše to, že na webových stránkách organizátora bylo uvedeno, že každý se na tomto kurzu naučí za dva dny kreslit.

Druhou rovinou se ukázala potřeba setkávat se s novými lidmi, sdílet a komunikovat s jinými, také potřeba aktivně si odpočinout od každodenních pracovních i rodinných starostí a vstoupit do jiného „režimu“. Bylo již řečeno, že účastníky dvou zmíněných mezigeneračních programů byly převážně ženy různých generací. Právě pro ně byly tyto motivy nejdůležitější. Potřebu setkávání se s jinými, novými lidmi vyjádřila jedna z účastnic kurzu „Mokoša“ takto: *„My máme kousek Židovský parčík a tam člověk si může chodit dokola (se psem)... Opravdu to je seznámení s hodně majiteli psů. Taký člověk je na vzduchu, běhá s tím pejskem... To je řešení problémů pro starší dámy, které jako, mít psa. To je opravdu přítel a dostane se člověk ven. A potkají se, jo, se zdravíme se všema (majiteli psů), jo, co váš pejssek, co budeme dělat a to, celý večer povídáme“* (Lenka 70+).

Jako silný prvek se v případech pobytového kurzu „Mokoša“ ukázaly také náhlé životní situace účastnic, a to bez ohledu na to, zda se přihlásily samy, či jim kurz někdo věnoval jako dárek. Popisované náhlé životní situace měly spíše negativní nádech. Jedná se o osobní tragédie, nespokojenost sama se sebou, stres z každodenního života nebo například odchod do důchodu. Anna (50+) se rozhodla zúčastnit se po osobní tragédii: *„Já jsem zažila v červnu celkem velkou osobní tragédii, tak jsem věděla, že potřebuju změnu prostředí... Já jsem nechtěla být sama, chtěla jsem být s jinými, cizími lidmi, kteří by mi nepřipomínali tu situaci. To byl můj postoj.“* U Lenky (70+) nápad zúčastnit se přinesl její syn tak, že jí kurz věnoval k narozeninám. Zpočátku se Lenka sice bránila, že na kurz nepojede, ale nakonec ji přesvědčila neshoda s manželem: *„No, protože manžel měl nějaké takové blbě řeči... Já jsem řekla, prosím tě, už mi jde na nervy (televize), od čtyř do pěti nezapínej to, mně praskne hlava. Ať už ti co nejdřív praskne. Tak jsem se namíchla, tak klidně, ať si zůstane doma, ať si jí, co chce.“* Také u mladé generace dvacátnic se objevily jako pohnutky náhlá negativa běžného života. Přesně to popsala Pavla (20+): *„Stres v Londýně (žije tam) mi pomohl hodně. Jednoho dne jsem byla na dně, o kurzu jsem už věděla, ale nebyla jsem si jistá, jestli se zúčastním, ale prostě jsem si spontánně objednala letenku a bylo.“* V těchto případech žádná apriorní očekávání s kurzem spojena nebyla. Spíše se jednalo o náhodu a snad také o snahu změnit prostředí, které aktuálně nebylo přívětivé, či na chvíli vystoupit z životní situace, která byla v nějakém ohledu tíživá. Dalo by se říci, že motivem účasti byla změna, byť krátkodobá.

Očekávání a přínosy

Účastníci kurzu „Tužka“ očekávali, že se naučí kreslit nebo si tuto dovednost zdokonalí. „*Na začátku kurzu jsme měli nakreslit portrét známé osobnosti, kterou nám dala lektorka. Po dokreslení jsme měli napsat, o kolik procent si myslíme, že se zlepšíme. Většinou byl předpoklad tak 60 až 80 %. Očekávání všech byla naprosto překonána. Výsledné kresby vypadaly téměř jako okopírované. Bylo jasně poznat, o jakou osobnost se jedná, a při porovnání s původním portrétem, který jsme nakreslili na začátku kurzu, byly slyšet komentáře úžasu. Zlepšení bylo více než 90%,“* je zaznamenáno v terénních zápiscích.

Podle lektorky se v podstatě hlásí jen ti, kteří se chtějí naučit kreslit a nečekají od kurzu nic jiného. Ona se však na kurzu snaží nejen naučit účastníky kreslit, ale také vnímat krásy kolem sebe trochu jinýma očima, než je běžné u dospělého člověka. Snaží se podpořit také vnímání sebe sama a získání sebevědomí. Účastník přichází s tím, že neumí kreslit, a na konci – po dvou dnech – odchází s vědomím, že dokáže namalovat portrét. Dalo by se tedy říci, že kurz přinesl účastníkům nad rámec jejich původního očekávání množství příjemných pocitů a sebevědomí v to, že „jsem schopný nakreslit portrét, že mám schopnost, kterou jsem myslel, že nemám“.

„*Po dokreslení portrétu dochází ke zhodnocení. Všichni žasneme nad tím, jak každý dokáže tak krásně kreslit. Ozývají se hlasy chvály na každý dokreslený portrét (úžasný, neuvěřitelný, to je jako přes kopírák, potlesk apod.). Následně se také ukazuje původní portrét, který je oproti tomuto naprosto otřesný a nikdo by nepoznal, o koho se mělo jednat,“* je závěrečný komentář účastnice kurzu.

Otevřenost v očekáváních byla v případě kurzu „Mokoša“ podpořena tím, že nebylo organizátory předem jasně uvedeno, co přesně bude obsahem kurzu. Hrál se s překvapením a s jistým tajemstvím. Očekávání účastnic je možné rozlišit na očekávání ve vztahu k sobě samé, dále očekávání pospolitosti a také očekávání inspirace ze způsobu organizování kurzu. Je zřejmé, že jednotlivá očekávání se u každé účastnice různě propojovala. Například Martina (30+) očekávala, že se díky tomuto kurzu stane ženou, najde svoji ženskost a bude se tak následně i chovat: „*...loni na kurzu... začali říkat, že mám začít nosit sukně a začít se malovat a pro mě to byl první takovej impulz začít o tom přemýšlet. Tak jsem si koupila první kozačky, první sukni, první balenku a přemýšlela jsem o tom. Až když jsem potkala Petru (instruktorka kurzu), tak jsem věděla, že to mám udělat, že se mám přihlásit, a tak jsem se přihlásila.“* Podobné očekávání však může vyvolávat opovržení (pochybnosti) nad takovým typem kurzu, když o něm následně účastník vypráví nezasvěcenému: „*U jiné ženské osoby jsem se ale setkala s negativní odezvou. Hned kurz odsoudila jako psychokurz pro ženy s nízkým sebevědomím. Tedy jsem tam podle ní jela proto, abych si jej doplnila. Ale to je její náhled. Jak už kdysi někdo řekl, kdo neprožije, nepochopí“* (Milena 40+). Právě Milena očekávala především inspiraci: „*Opět skvělou organizací, nápady, inspiraci, čínorodost,*

realizaci v akcích... Týmačky mne nezklamaly. O nějakém mezigeneračním pojetí jsem neuvažovala, ani nic od toho neočekávala.“ Tato očekávání vycházejí z předchozí zkušenosti, kdy se uplatní a využijí prvky z kurzu v rámci vlastního zaměstnání, případně na pracovišti jako takovém. Mladší generace (20+) se ve svých vyjádřeních zaměřovala spíše na setkávání se, komunikaci a nové vztahy: *„Chtěla jsem si těch pár dnů na Mokoše odpočinout, popovídat si, svěřit se, cítit se volná... setkat se s ženami z jiného prostředí, než jsem já, a zajímalo mě, jaké to je být čtyři dny s tolika ženskejma různých generací“* (Pavla 20+).

Přínosy kurzu „Mokoša“ nelze zhodnotit tak snadno jako v případě kurzu „Tužka“. Především proto, že ani očekávání účastnic nebyla tak jasná a jednoznačná. V jejich subjektivním hodnocení však jednoznačně převažují pozitivní stránky kurzu a přínosy, které pro ně kurz měl. Mluvily-li o kurzu, potom se zamýšlejí nad sebou samými, nad minulostí, přítomností a budoucností, nad setkáváním, kam patří také střet generací, poučení a inspirace. Pavla (20+) přemýšlí nad sebou a říká: *„Dalo mi to hodně, snažím se více zabývat sama sebou než jinými věcmi a soustředím se více na chyby, které vím, že dělám, a snažím se to více kontrolovat.“* Ale také se ohlížejí na základě nových zkušeností a zážitků do minulosti: *„Hlavně hodně přemýšlím o tom, co mi to dalo. Jsem vlastně matka, babička, sestra, to jsou moje jediné rodinné vztahy v současné době. Takže jsem spíš přemýšlela a srovnávala jsem, jak jsem to dělávala já, co jsem mohla dělat líp, co můžu dělat líp“* (Anna 50+). Setkávání se s novými lidmi různých generací přináší také poznatky o situacích, které jedince v životě ještě čekají. *„Taký přemýšlet o tom, jaký je porod, přechod, o tom, jaký to bude, až mi bude o hodně víc, a taky že ty věci, který teď řeším, jsou v podstatě maličkosti a že je to hlavně normální“* (Martina 30+).

Řada sdělení je také o setkávání jako takovém a o tom, co člověku v životě chybí: *„...poprvý jsem se v ženským kolektivu cítila dobře. A úžasný pro mě byl ten střed těch generací, kdy jsem si uvědomila, že mi strašně dlouho a strašně let chybí babička a taková i ta ženskost v té rodině. Nakoplo mě to, že i mezi ženskýma může být dobře“* (Martina 30+). *„Líbila se mi otevřenost žen, děvčat... Se staršími a s mladšími se mi dobře plkalo, takže myslím, že i ve vztazích bych snad neměla problémy... Dozvěděla jsem se od mladších i něco nového – viz menstruační kalíšek. Mám dva syny, takže by mi tento pojem byl utajen“* (Milena 40+). Přínosy ze setkávání jsou zaznamenatelné ve výpovědích všech generací.

Kurz přinesl účastnicím podle jejich slov také ponaučení a velkou inspiraci pro další život. Výstižně to popsala Pavla (20+): *„Já jsem byla v nejmladší generaci, ale i tak mi každá účastnice, se kterou jsem byla v bližším kontaktu, předala zkušenosti, rady a inspirace... jsem byla při jedné hodině tkání inspirována menstruačním kalíškem, už ho mám doma. A taky si doma tkám, a začala jsem vyrábět náušnice, které prodávám na trhu.“*

Na kurzu „Mokoša“ šlo také o pocity a poznatky ve vztahu k jednání druhých, jak to popisuje Anna (50+): *„A mě teda brozně příjemně překvapil postoj vás mladých k nám, ženám střední generace. Hrozně příjemně samozřejmě. Měla jsem z to-*

hoto maličko obavu, protože jsem si říkala, většina je tady mladých, tak jsme neměla představu, že budete chtít trávit volné chvíle s námi, co jsme ve věku vašich maminek nebo babiček, jo, tu dovolenou. To se příznám, že to bylo takový příjemný poznání.“ Vyplývá z toho, že účastnice vstupovaly do kurzu s určitými předsudky, které se v průběhu proměnily v příjemná překvapení. Příjemné pocity a zážitky z kurzů účastnice předávají dál a tím se může zvýšit zájem o takto neformálně propagované kurzy. „*Mám z kurzu krásné prožitky, zrovinka dnes jsem je vykládala kolegovi, který má podobného ducha jako já. Chtěl by se taky zúčastnit nějaké akce Prázdninové školy Lipnice. Mokoši ne, to je jasné...“* (Milena 40+).

O co větší nerozhodnost či různé překážky se před konáním kurzu objevovaly, o to lepší jsou následné prožitky a pocity. „...*já jsem se bránila zuby nehty, že nepojedu. S kým nechám tátu, s kým nechám kočku? Jsem řekla, ne, ne, ne. Nebudu nikomu povídat, aby si dělal legraci z mého života... Pro kočku jsem koupila konzervičky... Včera jsem mluvila s Mirkem (syn), tak to bylo v pořádku, no,“* říká Lenka (70+). A Anna (50+) doplňuje: „*Pro mě to bylo tak, že sem patřím, že sem musím. Jsem samozřejmě za to ráda... A pocit štěstí, že jsem tady mohla být a že to vyšlo.“*

Shrnutí

Přestože kritéria pro vyhledání obou kurzů byla stejná, tedy kurz nabízený více věkovým kategoriím s předpokladem možného mezigeneračního učení, ukázalo se jasně, že se ve skutečnosti jedná o dva naprosto odlišné kurzy. Hlavní rozdíl mezi těmito dvěma kurzy je v tom, že kurz „Tužka“ poskytuje neformální vzdělávání zaměřené na konkrétní dovednost a mezigenerační učení se tam může, ale nemusí objevit, zatímco „Mokoša“ záměrně zprostředkovává mezigenerační učení. Tento rozdíl se potvrdil také řadou dalších odlišností, které jsme identifikovaly za pomoci zúčastněného pozorování a rozhovorů s účastníky⁷. Jednalo se jak o formální rozdíly, jako je délka kurzů (víkend x týden), místo jejich konání (nepobytový x pobytový) a složení a výběr účastníků (složení je různé a není pro kurz důležité x záměrné vybírání účastníků), tak také o rozdíly vycházející z vnímání těchto kurzů jejich účastníky. Jednalo se o rozdílnost v motivacích k účasti a v očekávaných přínosech (zlepšit určitou dovednost x získat nové zážitky) a ve vztazích mezi účastníky (nejsou důležité x jsou záměrně budovány) a v komunikaci mezi účastníky (není záměrně vyvolávána x je podstatná a záměrně vyvolávána).

⁷ V případě kurzu „Mokoša“ pouze s účastnicemi, protože byl výlučně ženám určen.

Závěry

V tomto příspěvku, který prezentuje první fázi výzkumu o mezigeneračním učení u nás, jsme alespoň základně nastínily samotné téma, argumenty pro jeho rozvíjení a to, jak je vnímáno a zkoumáno v zahraničí. Ukazuje se, že má smysl o něm přemýšlet minimálně ve dvou kategoriích, a to v kategorii neformálních vzdělávacích příležitostí, jež vytvářejí cíleně, ale většinou nezáměrně příležitosti pro mezigenerační učení. Má smysl o něm uvažovat také v kategoriích rodiny a jejích mezigeneračních výměn a informálního učení.⁸ Naše zjištění o nabídce vícegeneračních kurzů na příkladu Brna jsou pro nás odrazovým můstkem k dalšímu detailnějšímu zkoumání toho, do jaké míry, jakým způsobem a kým jsou tyto kurzy využívány, jakou mají účastníci těchto kurzů motivaci k účasti, jak účastníci těchto kurzů hodnotí jejich přínos a zda vůbec vnímají tyto aktivity jako součást svého učení. Tento detailnější, i když stále ještě spíše povrchní vhled jsme si vyzkoušely na příkladu dvou vícegeneračních kurzů, z nichž jeden byl určen k získání nové dovednosti – kreslení tužkou, a mezigenerační učení v jeho rámci mohlo, ale nemuselo nastat, a druhý byl zaměřen explicitně na sdílení zkušeností mezi ženami různého věku, takže mezigenerační učení zde mělo velký prostor. Prostřednictvím zúčastněného pozorování a rozhovorů s účastníky jsme se poučily o tom, že v prvním případě se nejednalo o uvědomované a cílené mezigenerační učení, byť k němu implicity mohlo dojít, zatímco ve druhém případě (kurz „Mokoša“) je možné mluvit o mezigeneračním učení v jeho explicitní podobě. Přínosy pro účastníky však byly v obou případech značné, a to jak v dovednostní rovině, tak v rovině sociální. A to není pro začátek málo.

Literatura

- ČÁP, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2001. 655 s. ISBN 80-7178-463-X.
- ČÁP, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum, 1993. 415 s. ISBN 80-7066-534-3 108.00.
- FISCHER, T. (ed.) *Intergenerational learning in Europe – policies, programmes, practical guidance. Final report*. [online]. Erlangen: University of Erlangen-Nuremberg, 2008. 40 s. [cit.2009-15-04]. Dostupné z: <http://www.eagle-project.eu/welcome-to-eagle/final-report.pdf/view>
- HATTON-YEO, A. *The Eagle toolkit for intergenerational activities*. Erlangen: University of Erlangen-Nuremberg, 2008. [cit.2009-19-04]. Dostupné z: <http://www.eagle-project.eu/welcome-to-eagle/out-now-eagle-toolkit-for-intergenerational-activities>
- CHERRI, H. CH. Y. *Intergenerational learning in Hong Kong: A narrative inquiry*. [online]. Nottingham: University of Nottingham, 2008. 352 s. [cit.2008-15-11]. Dostupné z: http://theses.nottingham.ac.uk/486/1/Cherri_Ho_EdD_Thesis_2008.pdf

⁸ Přesně k této oblasti se hodláme obrátit v další fázi našeho výzkumu.

- KAMANOVÁ, L. *Mezġenerační učení mezi matkou a dcerou*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 99 s. Diplomová práce.
- KNOTOVÁ, D. Neformální zájmové vzdělávání dospělých ve volném čase. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, Studia Paedagogica*, U 11, Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 67–78. ISSN 1211-6971.
- LOEWEN, J. *Intergenerational learning: What if schools were places, where adults and children learning together*. [online]. New York: Columbia university. 1996, 45 s. [cit.2009-07-04]. Dostupné z: http://www.eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/content_storage_01/0000019b/80/14/e4/59.pdf
- NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*. Praha: Academia, 2003, 507 s. ISBN 80-200-0993-0.
- NEWMANOVÁ, S. *Creating effective intergenerational programs*. [online]. Pittsburgh: Pittsburgh university, 1993. 10 s. [cit.2009-12-04]. Dostupné z: http://www.eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/content_storage_01/0000019b/80/16/b5/97.pdf
- NEWMANOVÁ, S., BRUMMEL, S. W. (eds.) *Intergenerational programs: Imperatives, strategies, impacts, trends*. [online]. New York: The Hartworth Press, 1989. 258 s. [cit.2009-06-04]. Dostupné z: <http://books.google.com/books?hl=cs&lr=&id=KZ4JUivosiYC&oi=fnd&pg=PA1&dq=Ā+History+of+Intergenerational+Programs.&ots=eh0cKJ7J8B&sig=FHmFvZx7DYtV-eX-QNo3MzWHNi8#PPA1,M1>
- NOVOTNÝ, P. Vzdělávání v institucích neformálního vzdělávání. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009, s. 520–525. ISBN 978-80-7367-546-2.
- PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 2005. 481 s. ISBN 80-7367-047-X.
- RABUŠICOVÁ, M., RABUŠIČ, I. (eds.) *Učíme se po celý život? O vzdělávání dospělých v České republice*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, 339 s. ISBN 978-80-210-4779-2.
- SANCHÉZ, M. Challenges to Intergenerational Studies. [online]. *Journal of intergenerational studies*, 2006, č. 2, s. 107–110. [cit.2008-11-12]. Dostupné z: http://dx.doi.org/10.1300/J194v04n02_09
- ZOUNEK, J., NOVOTNÝ, P., KNOTOVÁ, D., ČIHÁČEK, V. Vzdělávací nabídka pro dospělé v České republice. *Pedagogika*, 2006, č. 2, s. 152–163, 12 s. ISSN 0031-3815.

O autorech

Prof. PhDr. MILADA RABUŠICOVÁ, Dr. působí jako profesorka na Ústavu pedagogických věd Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Aktuálně přednáší disciplíny vzdělávací politika, srovnávací pedagogika, andragogika, pedagogika rodiny a pedagogika předškolního věku. Publikovala celou řadu odborných článků v domácích i zahraničních časopisech a je autorkou a spoluautorkou několika monografií z oblasti vztahů školy a rodiny, funkční gramotnosti a vzdělávání dospělých. Je členkou výkonného výboru a vicepresidentkou pro Evropu Světové organizace pro předškolní výchovu – OMEP.

Kontakt: milada@phil.muni.cz

Mgr. MARKÉTA KLUSÁČKOVÁ je interní doktorskou studentkou oboru Pedagogika na Ústavu pedagogických věd Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Zabývá se výzkumem rodiny, především konceptem prarodičovství.

Kontakt: 125613@mail.muni.cz

Mgr. LENKA KAMANOVÁ vystudovala obor Pedagogika na Ústavu pedagogických věd Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a v současné době je doktorskou studentkou na též pracovišti. Zabývá se mezigeneračním učením v rodině.
Kontakt: 110196@mail.muni.cz

About the authors

MILADA RABUŠICOVÁ is a professor at the Department of Educational Sciences, Faculty of Arts, Masaryk University, Brno. She currently lectures on educational policies, comparative pedagogy, andragogy, family education and preschool education. She has published a number of papers in journals in the Czech Republic and abroad and has authored and co-authored several monographs on school-family relations, functional literacy and adult education. She is a member of OMEP (World Organization for Early Childhood Education) executive committee and OMEP Vice-President for Europe.

Contact: milada@phil.muni.cz

MARKÉTA KLUSÁČKOVÁ studies in the doctoral programme in Education at the Department of Educational Sciences, Faculty of Arts, Masaryk University. She has been involved in researching the family, especially the concept of grandparenthood.

Contact: 125613@mail.muni.cz

LENKA KAMANOVÁ holds a degree in Education from the Department of Educational Sciences, Faculty of Arts, Masaryk University and studies in the doctoral programme at the same Department. She is involved in researching cross-generational learning in families.

Contact: 110196@mail.muni.cz